Provokace o mýtu, jak je nám Slovensko blízké

Slovensko je pro ČR nejbližším přirozeným partnerem. Ve světě neexistuje bližší vztah mezi dvěma národy, než jaký panuje mezi Čechy a Slováky. Tyto proklamace opakují bez výjimky všichni domácí politici, ačkoliv jde o mýtus. Sedmdesát let společné historie je minulostí, s Rakouskem či německými zeměmi měly ty české mnohem delší společnou politickou a ekonomickou historii. Pokud zůstaneme jen u svých sousedů, jsou vztahy s Německem či Polskem pro ČR mnohem zásadnější.

Souhlasím, že vztahy mezi Čechy a Slováky nebyly nikdy tak bezvadné, jak si Češi představovali. Masarykův, Benešův a Štefánikův mýtus o Čechoslovácích byl evidentně nástrojem, který měl během pařížské mírové konference legitimizovat územní požadavky vznikajícího státu. (V Čechách žádali historické hranice; na Slovensku se o hranicích mělo naopak rozhodovat ne historicky, ale pragmaticky, tedy s ohledem na ekonomické potřeby státu a geografii.) Mýtus rychle prohlédli ti, o které šlo především, tj. spojenci, sudetští Němci, Slováci a další menšiny. Naopak mu ale uvěřili samotní Češi. A věřili mu tak urputně, že si ani nevšimli, jak se situace na Slovensku v meziválečném období měnila, jak před jejich očima pomalu vznikal a rostl slovenský národ.

Československo bylo příliš malé na to, aby bylo miniaturní kopií mnohonárodnostního Rakouska, a zároveň příliš velké, aby to byl stát jen jednoho domácího pána, tedy Čechů. Ke svým

menšinám se Praha možná chovala lépe, než bylo tehdy v Evropě běžné. Přesto se je ale nikdy nesnažila přesvědčit, že jsou spolumajiteli státu. Za dvě desetiletí, na podzim roku 1938, za to přišel účet. Nejprve od sudetských Němců, pak od Slováků a vlastně od všech ostatních.

První československý rozvod v letech 1938–1939 ani okolní svět, ani samotní Češi téměř nezaznamenali, protože se odehrál pod diktátem Hitlera a blížily se mnohem horší katastrofy. Studená válka v poválečném období pak československé soužití na dalších dvacet let zmrazila. Druhý rozvod probíhal od roku 1967 do federalizace státu o dva roky později. Ani tohle jsme v Čechách nebrali jako autentický hlas skutečných Slováků, protože se to dělo na pozadí srpnové okupace a do jisté míry pod taktovkou Brežněva a kolaboranta Husáka.

Ale i české děti během školních výletů na Slovensko mohly v šedesátých letech cítit nejen slovenskou jinakost – to by bylo krásné. Cítily tam zášť nebo i jen povrchně maskované nepřátelství. Pro výletníky z Čech to bylo překvapení, protože jejich mentálním domovem bylo Československo. Většina Slováků to viděla jinak. A právem. Řekl-li někdo, že je ze Slovenska, lidé ve světě kroutili hlavou: kde to je? Načež ten člověk řekl, že je z Československa, a ti lépe informovaní kývali hlavou, ano, slyšeli o Praze nebo pivu. Někdo miloval hudbu Dvořáka, jiný měl rád Janáčka. V padesátých letech byl ve světě znám Emil Zátopek, pak Čáslavská a občas hokejisté. Ale nic z toho – až do ledna 1968, když na scénu přišel Alexander Dubček – nebylo autenticky slovenské. Tuhle frustraci jsme jako Češi začali chápat až se zpožděním.

V americké angličtině jsou slova „state“ a „nation“ synonymní. Ne tak v češtině nebo němčině; tam je rozdíl evidentní. Hegel věřil, že každý národ musí mít stát jako svůj konečný cíl, *telos*. Bez státu nemá národ dějiny a de facto neexistuje. Je to vidět u Kurdů nebo v bitvách o palestinský stát. Touha národa po suverénním

státu je proto přirozená a nezničitelná. To se potvrdilo v československé laboratoři po pádu komunismu. Do postkomunistické éry vstoupili Slováci jako hotový národ, který se mohl naplnit pouze ve vlastním státě.

Masarykovský stát se rozpadl navíc i proto, že Češi a Slováci nesdíleli pozitivní historickou paměť. Momenty českých tragédií (1938–1945 a 1968–1969) ve slovenském povědomí naopak představovaly naději, že se blíží naplnění dějin, tedy vznik slovenského státu. Když na Slovensku v letech 1990–1992 oprášili Jozefa Tisa, byl konec. Pro Čechy to byl zavrženíhodný spojenec Hitlera, který nejprve vyhnal Čechy a potom za prachy a dobrovolně deportoval slovenské Židy do koncentráků. Naopak pro mnohé Slováky to byl neopomenutelný prezident jejich historicky jedinečného státu.

Vládnutí Václava Klause považuji za temnou kapitolu českých dějin. Ale když ho kritizují za rozdělení Československa, stávám se naopak jeho obhájcem. Slováci vstoupili do devadesátých let jako hotový národ a jejich touha po vlastním státu byla nezvratná. Žádná vyjednávání nebo referenda by to nezměnila. Rozdělení státu bez násilí a hysterie byl Klausův státnický úspěch.

Od rozpadu Československa uplynulo 34 let. Dnes vidíme, že premisa tvé otázky, Aleši, je správná. Češi a Slováci si vzájemně přejí jen to dobré, ale po rozvodu se nijak nezhroutili a – s výjimkou intelektuálů – se o sebe zajímají stále míň. Nijak zvlášť to nestuduji, ale mám pocit, že se čeština a slovenština stále víc vzdalují.

1

PODVINÍCI

Co je to za dům, ve kterém se potkáváme?
Vilka v Chocni, ve které bydleli moji prarodiče a maminka. Koupil jim ji jejich syn, můj strýc – filmař Ladislav Brom.

Tvoje dětství je tedy spojeno s tímto místem.
Když se podíváš na můj rodný list, zjistíš, že jsem se narodil v Praze. Shodou okolností v Londýnské ulici, což lze považovat za jistý signál do budoucna. Sám sebe jsem ale vždycky považoval za Choceňáka a toužil po tom, aby mě místní kluci přijali za svého. V Praze jsem podobnou ambici nikdy neměl. Nevím, čím to, ale Praha pro mě nikdy nebyla tím magickým místem, o kterém zpívají básníci.

Byla tedy tím místem Choceň?
Spíš ona. Středobodem vesmíru pro mě byla tahleta nudná, banální Choceň, kterou jsem miloval a miluji ji dodnes. Má ji ráda i celá moje americká rodina. Moje manželka tomu hrabalovsky říká „místo, kde se zastavil čas“, což je zajímavé, protože Hrabala – navzdory mým prosbám a knížkám pod vánočním stromečkem – nikdy nečetla. Když jsme sem ze Spojených států v roce 1991 přijeli poprvé, vypadalo to tu stejně jako teď.

Vyrůstal jsi tady? Nebo na střídačku i v Praze?
Všechny praktické věci spojené s institucemi jsem zažíval v Praze. Bydleli jsme na Letné, což nebylo špatné místo, blízko Letenské

pláně, naproti Letenským sadům, nedaleko od Stromovky. Bydleli jsme v činžáku v horním patře, často nejezdil výtah, ale jako mladíkovi mi to nevadilo, i když se pro uhlí muselo do sklepa, což znamenalo sedm pater. Technicky vzato jsem tedy byl Pražák, bydlel jsem s rodiči v Letohradské ulici a chodil tam i do školy. Na jednom konci byla základní škola, na druhém SVVŠ – dnes se tomu díkybohu zase říká gymnázium. Před mnoha lety jsem v Americe potřeboval prověření pro tajné věci a musel jsem kvůli tomu vyplnit nějaký dotazník. Vrátili mi ho, že jsem pro celý život v Praze uvedl jen jednu adresu. Hned jsem viděl, že nedokážou pochopit, co to je bytová krize. Já totiž s rodiči bydlel od narození až do chvíle, než jsem emigroval. Jen univerzitu jsem měl asi deset minut na kole přes park a řeku. Moji spolužáci a já jsme na Letné vyrůstali s klíčem na krku, protože všechny maminky pracovaly. Vzpomínám si, že jedna byla tramvajačkou, jiná prodávala v knihkupectví nebo byla úřednicí. Některé měly i fyzicky těžká zaměstnání.

Doufám, že tvoje maminka nedělala dejme tomu jeřábnici.
Nedělala jeřábnici, ale psala knížky pro děti a živila se jako redaktorka.

Choceň znamenala jenom prázdniny, nebo třeba i nějaké víkendy?
My jsme dlouho neměli auto a každá cesta vlakem byla jako dneska výlet na Kanárské ostrovy. Na to se rodina musela připravovat, doma panovala nervozita, velké balení a tak dále. Ale jezdívali jsme do Chocně i na kratší dobu. Poprvé jsem tu byl pár týdnů po svém narození. Když byla máma fyzicky schopná cestovat, přivezla mě ukázat svým rodičům. A co čert nechtěl, seděla se mnou v kuchyni, zrovna když StB z Pardubic přijela zatknout její matku, moji babičku. Ze skříní za křiku a vyhrožování vyhazovali věci, což bylo jistě součástí psychologické války proti podezřelé osobě. A zafungovalo

to dokonale, moje máma na to nikdy v životě nezapomněla. Možná i proto je Choceň tak zadřená v mojí DNA. Já si tu událost samozřejmě nepamatuju, ale ona mi o tom nejednou vyprávěla. Seděla v kuchyni, kojila mě, a přes zavřené dveře slyšela všechnu tu hrůzu.

Chtěl jsem se – ale až mnohem později – ptát na to, kdy ses poprvé střetl s politickou realitou. A jak vidím, bylo to mnohem dřív, než bych si vůbec uměl představit.
Ten střet jsem tehdy nevnímal, takže nevím, jestli se to vlastně počítá. Každopádně, když jsem do Chocně zajížděl později, spojuji si ji v nejranějších vzpomínkách ne s nějakými konkrétními vizemi a obrazy, ale s pocitem strachu. Dům patřil mým prarodičům, ale do horního patra nastěhovali komunisti nějakou cizí rodinu, potom další rodinu i do přízemí. Měli jsme tak jen kuchyň. V ní žil můj dědeček, protože babička byla ve vězení. Svého manžela zachránila tvrzením, že nebyl doma, když k protistátní činnosti došlo. Když jsme sem přijeli s mámou, na noc se roztáhla postel, které se říkalo skládačka, abychom se vůbec měli kde uložit. Někde musela být i moje sestra, ale je možné, že spala u sousedů v ulici, protože do kuchyně bychom se nevešli. Tohle jsou moje nejranější vzpomínky na Choceň.

Takže stísněnost?
Velká stísněnost, ano. Pak se z přízemí nějací lidi odstěhovali a my měli ještě jeden pokoj. Vedle pořád bydlela jedna paní, ale ta byla velmi příjemná. Její syn byl emigrant v Americe stejně jako syn mojí babičky, tedy bratr mojí matky. Takže spolu obě dámy někdy poslouchaly Hlas Ameriky.

Jaký zločin tvá babička spáchala?
Bylo to samozřejmě úplně absurdní. Byla odsouzená, nevím na kolik let, ve velmi pokročilém věku a technicky skoro slepá. Měla šedý zákal, zelený zákal, na jedno oko neviděla vůbec… A byla

odsouzena jako americká špionka. Nedíval jsem se do archivu, abych se dozvěděl víc. Náš soused z Chocně byl studentem vojenské akademie, a když přišel únor 1948, odešel na Západ. Tam ho vycvičili jako agenta a poslali zpátky. V Československu ho ale velmi brzo zatkli – celá operace byla jistě prošpikovaná dvojitými agenty –, a kdokoli mu během jeho anabáze po republice pomohl, byl odsouzen za špionáž. On sám ve vězení zemřel, prý při důlním neštěstí. Babička, myslím, neudělala nic jiného, než že ho nějakou dobu ukrývala.

Dlouho?
To nevím. Vidíš, nikdy jsem se jí nezeptal. A mohl jsem. Ani nevím proč…

Tomu se zas tak nedivím. Můj děda byl v nacistickém koncentráku, pak v komunistickém lágru, a já se ho taky nezeptal…
Můj dědeček zůstal na svobodě. O půl domu jsme ale přišli, protože babička byla jeho spoluvlastnicí a součástí rozsudku byla ztráta osobního majetku.

Pokud se ten vojenský zběh u vás v Chocni skrýval a babička po zatčení argumentovala tím, že dědeček nebyl doma, musel tam pobývat hodně krátce.
Taky si myslím. Možná jednu, dvě noci, nevím. Často se k tomu teď v myšlenkách vracím. Když se pak babička po delší době v mém životě najednou objevila, ani jsem nevěděl, že předtím byla ve vězení. Její syn byl za války zavřený na Pankráci a pro jeho nepřítomnost se v rodině používala fráze „Láďa je ve Zlíně“. Podobně se to pak říkalo, když z našich životů zmizela babička. Doma se o tom ale téměř nemluvilo. Ani když jsme tady žili v kuchyni, nikdy jsem se nezeptal: „Kde je babička?“ Prostě jsem byl dítě. A nikdo mi v tom nepomohl. Až později, když jsem potom býval v Chocni celé léto, tak mně vyprávěla, jaké to za mřížemi bylo a co v různých kriminálech

zažila. Pamatuji si, že měla soud na Karláku. Pak přišly Pardubice, Opava, Znojmo… Říkala mi, že třeba slyšela, jak někde v sousední cele někoho mučí. Samozřejmě nevím, jestli opravdu někoho mučili, každopádně slyšela výkřiky vězňů, ona říkala mučených.

Tohle říkala malému klukovi?
Velmi malému. Teprve až ve svém téměř stáří jsem si uvědomil, že mi to říkala v naději, že tomu nebudu rozumět. Zjevně to ale potřebovala někomu sdělit. Myslím, že mně řekla víc než svojí dceři nebo manželovi. Dost možná musela i podepsat, že o věznění nebude s nikým mluvit a asi to u dospělých dodržovala. Jen já, úplný špunt, jsem jí připadal jako bezpečná vrba, do které mohla svoje vzpomínky a úzkosti vylít s jistotou, že je nebudu nikde opakovat, protože jim nerozumím. A měla pravdu, protože mi to celé došlo, až když mi bylo přes padesát.

Svěřit se nicméně potřebovala.
Musela to s někým sdílet. A ve mně to zachovalo hlubokou stopu. Od samého dětství jsem byl až absurdním antikomunistou. Říkám absurdním, protože pro to nemám žádné racionální vysvětlení. Moje sestra byla o šest let starší, ročník 1944, takže začátkem padesátých let musela být ve škole vystavená mnohem většímu tlaku. Vzpomínám si, že se jednou vrátila nadšená z prvomájového průvodu. Přitom moje jediná reakce na ten průvod byla totální negace: ruce v kapsách, naštvaný, že tam musím být. A s obdivem k hrdinům, tedy klukům, kteří tam buď vůbec nepřišli, nebo se domlouvali: „Až dojdeme tamhle na roh, tak zdrhneme.“ V mých sedmi letech mě to fascinovalo. Vzpomínám i na vtipy, jak Chruščov versus Kennedy závodí v běhu. To už mi muselo být aspoň deset a Kennedy nás všechny fascinoval, i když jsme o politické situaci nic nevěděli. Každopádně z Chruščova jsme měli jenom srandu, protože měl nemožně široké kalhoty, zatímco každý kluk věděl, že kalhoty musí být co nejužší – říkalo se jim roury.

Řekneš ten vtip?
Kennedy samozřejmě drtivě zvítězil, on, atletický mladý muž, toho vesničana, tu kuličku, potřel. A *Rudé právo* pak oznámilo, že soudruh Chruščov získal stříbrnou medaili, kdežto imperialista Kennedy byl druhý od konce. Takové dětské vtipy.

Když na tebe babička lila ty vzpomínky z kriminálu, celý společenský a historický kontext jsi nemohl pochopit, nicméně ta emoce i na takhle malého hocha musela působit. Projevilo se to třeba v neklidných snech?
Vůbec ne, protože babička byla neuvěřitelně pozitivní osoba. Což jsem po ní bohužel nezdědil, já jsem spíš pesimista. Ona byla ale vždycky pozitivní. Vybavuju si, jak mluvila o první vězeňské stravě. V té šlichtě byla oční víčka krav a na nich chlupy. Jí se zvedl žaludek, ale nějaká spoluvězeňkyně, možná vražedkyně nebo prostitutka, ji vzala kolem ramen a řekla: „Ale paní, to musíte překonat. Musíte být silná, potřebujete jíst.“ A babička si řekla: To je fakt, musím jíst. A začala se umývat studenou vodou, aby byla otužilá a všechno přežila. Snažila se udržet si osobní disciplínu. Propustili ji jednoho dne a bylo to úplně nečekané. Otevřeli celu a řekli: „Vy, vstaňte s věcmi.“ To znamenalo, že dotyčná odchází z cely pryč, a ne že ji jen někam vedou. Babička sbalila ešus a lžíci, na chodbě jí dali civilní šaty a sbohem. Dostala kupon na dráhu a v noci přijela do Chocně na nádraží. Tma, a jak se všude topilo hnědým uhlím, nad městem visela deka síry. Ona šla úplně černým nočním městem, nikde se nesvítilo, protože republika potřebovala energii na výrobu tanků. Babička přišla domů, ale i tam jen tma tmoucí a dědeček nikde. Řekla mi, že v tu chvíli měla nutkání se otočit a jít zpátky do kriminálu. Ale ukázalo se, že dědeček jen hraje karty v hospodě. Když vzpomínala na spoluvězeňkyně, nikdy neřekla ženské, ženský a podobně, vždycky jen „ženy“. S těmi ženami tam měly partu starších a snad i téměř invalidních osob, které dostávaly na práci draní peří. A babička vyprávěla, jak si při tom

vykládaly a ona se cítila vlastně dobře. Nevšiml jsem si, že by z toho měla viditelné rány.

Žádná traumata?
Nemyslím si to. Zřejmě svým způsobem respektovali, že je to víceméně nemohoucí osoba. Napařili jí špionáž, ale každý musel vidět, že takhle americká špionka nevypadá. Ale to neznamená, že pár let v kriminále nebyla.

Ven se mohla dostat na amnestii v pětapadesátém, protože ty jsi zjevně ještě nechodil do školy, když s tebou sdílela své vzpomínky. Toho se ale nedopátráme a není to úplně podstatné. Zajímá mě ovšem i tvůj dědeček: co dělal kromě toho, že hrál karty?
Taky ohromně zajímavá osoba. Pocházel z vesnice Horní Jelení, ale na vojnu ho vzal císařpán do Vídně a udělal z něj hradní stráž. To byla pro syna ze sedlácké rodiny obrovská věc. Zaprvé ta Vídeň, rozdíl mezi Horním Jelením koncem 19. století a hlavním městem monarchie musel být doslova nebetyčný. Pára, vlaky, elektřina, telegraf a další technologie… A krásná uniforma, mám jeho fotografii, velký švihák, bílé rukavičky drží ležérně v ruce. Tehdy muži nosili rukavice nejen na rukách, ale i v ruce. Moc nechápu proč.

Třeba aby mohli vmést sokovi rukavici do tváře…
To určitě nebyl případ mého dědečka. Ale třeba i prezident Beneš je na některých fotkách s rukavicí na jedné ruce a druhou v té ruce drží. Zajímavá dobová móda… Za službu císaři dostal potom dědeček místo u železnice, což byla obrovská věc, protože s tím byla spojená definitiva, plat ve zlatkách a penze. Jako ajznboňák přečkal i první světovou válku, protože dělal práci nezbytnou pro fungování státu, tak ho na frontu vůbec neodvedli. Za republiky přešla dráha pod novou organizaci, ale v podstatě se nezměnilo nic, kromě insignií na uniformě, ale ta byla pořád švihácká. Jedna

z mých vzpomínek na dědečka je, jak sedí na štokrleti a čistí si boty. Dbát na obuv a oděv ho jistě naučili na vojně. Když přišla nezaměstnanost a krize koncem dvacátých let, dali mu možnost odejít předčasně do penze, ještě jako hodně mladému člověku. A on to přijal.

Což může být i danajský dar, pokud si s ním člověk neporadí.
V penzi strávil velkou část svého života, ale babička velice chytře udržovala jeho mužské sebevědomí, což byl výraz, který sama používala. Chytrá žena, říkala babička, musí muže kontrolovat a řídit, ale nesmí to přehnat, protože by zranila jeho mužské sebevědomí, a to by nemuselo dopadnout dobře.

Muž by se mohl splašit?
Asi jako koně... O dědečkovi vždy mluvila s velkou úctou, ale už jako dítě jsem cítil, že je to v podstatě hra. To ona musela dělat všechna složitá rozhodnutí, protože kdyby to nechala na něm, kdo ví, co by se stalo. Tím samozřejmě nemyslela tu „špionáž", ale způsob, jak se chovat k sousedům, komu půjčit lopatu, koho zdravit prvního… Stále hrála hru, že dědeček je hlavou rodiny, ale zároveň nenechala nikoho na pochybách, kdo věci řídí doopravdy...

Nikoho kromě dědečka?
Ten o tom neměl ponětí. Dědeček kouřil, tehdy běžná věc. Ale babička už v raných padesátých letech věděla, že kouření je nezdravé a neustále na něho tlačila, aby toho nechal. On měl tabák schovaný v dřevníku a asi žil v iluzi, že o tom babička neví. Musel to dělat jakoby tajně a tím pádem kouřil míň. Dnes se směju, protože americké soudy až někdy na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let konečně přijaly argument, že je vědecky prokázané spojení mezi kouřením a rakovinou. Do té doby tabákové firmy úspěšně argumentovaly tím, že vědecký důkaz neexistuje, že kauzální spojení mezi kouřením a rakovinou není doložené.